En Notitsbog paa Voxtavler

fra

Middelalderen

Ved

H. J. Huitfeldt-Kaas.

Med 3 farvetrykte Plancher

(Christiania Videnskabs-Selskabs Forhandlinger 1886. No. 10)

Kristiania

I Commission hos Jacob Dybwad

A. W. Brøggers Bogtrykkeri

1886

En Notitsbog paa Voxtavler fra Middelalderen.

Ved

H. J. Huitfeldt-Kaas.

(Fremlagt i historisk-filosofisk Klasses Møde den 18de September 1885).

Ved den Restauration af Hoprekstads gamle Kirke i Vik i Sogn, der under Architekt P. Blix's Ledelse paabegyndtes i Sommeren 1885, blev der i August Maaned ved en foreløbig Gravning under Chorgulvet fundet — foruden en gammel Nøgel og en Spillebrikke af Ben — en Notitsbog, forfærdiget af sex Træplader, hvis ti indvendige Sider over den største Del af deres Flader ere fordybede, saaledes at kun en smal Kant staar igjen omkring hvert Blad. I Fordybningerne paa Bladene er der fyldt en grønfarvet Voxmasse, som det synes, ganske af samme Beskaffenhed som den, der i Middelalderen og noget senere danner Overfladen af de fleste verdslige Personers Segl (de kongelige og høiere geistliges Segl ere i Regelen dækkede med rødfarvet Vox). Bogen selv er ganske liden, idet Bladenes Længde kun er 8 Centimeter og Bredden 4, medens de sex Blades samlede Tykkelse er 1½ Centimeter. Begge de udvendige Sideflader ere belagte med smaa gule, brune og sorte Træsplinter, der danne Kvadrater, ligesom ogsaa Rygsiden havde været udstyret paa en noget lignende Maade, men her vare Smaastykkerne affaldne, og Dele deraf laa løse ved Siden af Bogen. Ogsaa dennes samtlige Blade ere i Kanterne belagte paaskraa med

lignende smaa Træsplinter, lagte afvexlende til høire og til venstre paa hvert Blad.[1] Architekt Blix har beregnet, at Belægget paa begge Ydersiderne dannedes af ca. 4,600 Smaastykker, saa at den hele Udsmykning har medtaget over 5 à 6000 saadanne Stykker. Ved Rygsiden have alle Blade en liden udstaaende Kant og vare der sammenheftede ved Hjælp af smale Strimler af en Sort yderst tyndt og gjennemskinnende Tøi eller Hud. Bogen laa i et Futteral af tykt, raat sammensyet Læder, der er aabent for begge Ender, og hvis ene Sideflade og ene Langside er belagt med en ganske tynd Træplade; de øvrige Sider have rimeligvis havt lignende Dække, hvilket imidlertid ikke mere var tilstede, da Bogen fandtes. Læderfutteralet viser sig at have havt en Bund i den ene Ende, medens Bogen rager lidt op over den anden Kant af samme, der muligens kan tænkes at have været dækket af et kortere Futeral, indrettet til at skyde lidt ned over det nu bevarede.

Det er bekjendt nok af de gamle Forfatteres Omtale, at Oldtidens Folkeslag stadig anvendte Voxtavler til Optegnelser, der ikke vare bestemte til at bevares for en længere Fremtid, idet Materialet og Skrivemaaden (med en Stylus) tillod med Lethed igjen at udslette Skriften og anvende Tavlerne til fornyet Beskrivning, formodentlig endog adskillige Gange. Et Fund af en Del Regnskaber paa Voxtavler fra Oldtiden, der blev gjort for henved 50 Aar siden i et gammelt Bergverk i Siebenbürgen, samt de i Pompeji i 1875 funden Auctions- og Vectigalie-Kvitteringer have gjenvakt Opmærksomheden for denne Skrivebrug og fremkaldt lærde Monographier derover.[2] Mindre bekjendt har det imidlertid været, at denne Skrivemaade bevaredes hele Middelalderen igjennem, da Sagen kun lidet og ganske til-

[1] Se Planche 1.

[2] Se f. Ex. Édélestand du Méril, Études sur quelques points d'archeologie etc. p. 85—142: „De l'usage non interrompu jusq'à nos jours des tablettes en cire“ og Hermes, Zeitschrift für classische Philologie, herausgegeben von Emil Hübner, B. XII, p. 88—141: Th. Mommsen, „Die Pompeianischen Quittungstafeln des L. Caecilius Jucundus.“ Det er interessant at iagttage, hvorledes Indretningen af de sidstnævnte (l. c. p. 90), der for det meste hidrøre fra Keiser Neros Tid, i alt væsentligt ligner den i Sogn fundne, der dog er 12 à 1300 Aar yngre.

fældig omtales af samtidige Forfattere, og da de bevarede Levninger af en saadan Skrift ere saare faa og lidet bekjendte. Til Norden er denne Skrivebrug selvfølgelig kommen sent og maa være indført af Geistligheden; i Sagaerne nævnes den vel et Par Gange, men ingen Levning af Skriften eller Materialierne har hidtil været kjendt i Norden, hvorfor Fundet i Hoprekstad Kirke bliver af saa meget større Interesse, især da Tilfældet har været saa gunstigt for Bevarelsen af den lille Notitsbog, at den neppe synes at have lidt nogetsomhelst, hvad Skriftens Tydelighed angaar, siden den af sin Eier tabtes i Kirken for henved 600 Aar siden.

De Steder i Sagaerne, hvor Voxtavler omtales, ere følgende: Thorgils Skarde Bødvarssøn lader skrive paa et Vaxspjald til Kong Haakon om Vaaren 1245, da han beder om Reisetilladelse.[1] I Kong Magnus Haakonssøns (Lagabøters) Tid omtales, at Sturla Thordssøn lader hente og raadspørger sine Vaxspjöld, da han skal besvare Thord Narvessøns Spørgsmaal, om Baard Einarssøn vil leve eller dø i den Sygdom, hvoraf han lider.[2] — Den bedste Underretning om Voxtavlernes Brug faar man imidlertid i den bekjendte Biskop af Hole Laurentius Kalfssøns Saga[3] († 1331). Det berettes her, at han, naar han studerede, gjorde sine Notitser af andre Bøger paa Vaxspjöld, hvorfra Einar Djekn siden skrev dem op i en Kvaterne eller Bog, for at Biskoppen kunde have dem ved Haanden, naar han senere ønskede at benytte dem.

Hvad den fundne Notitsbogs Alder angaar, da maa den hidrøre fra Slutningen af det 13de Aarhundrede, idet en Del i Optegnelserne nævnte Personer kjendes andetstedsfra og vides at have levet i Tiden omkring Aar 1300. Med Hensyn til Indholdet da udgjør S. 3—6 og 9—10 Optegnelser om en Retssag mellem en Fru Aasa og en vis Thorgaut, formentlig angaaende Gaarden Velkin i Gravens Sogn (Hardanger). Der opregnes de forskjellige Slags Vidner, der optraadte i Sagen, ligesom Gangen i Retsforhandlingerne og Sagens Udfald kortelig angives. S. 8 inde-

[1] Sturlunga-Saga III. 131.
[2] Ibid. III. 307.
[3] Biskupa Sögur I. S. 848.

holder en Del latinske Gloser, tildels Dyrenavne, med norsk Oversættelse i to Colonner. S. 1—2 og 7 synes at være skrevne med en noget ældre og mere uøvet Haand; maaske har den hele Bog oprindelig været beskrevet med denne Haandskrift, der imidlertid er bleven udslettet paa de øvrige 7 Sider for at give Plads for de yngre Optegnelser; under flere af disse sees nemlig tydelige Spor af en tidligere Skrift. Den ældste Haand bruger en særegen, noget orthophonisk Orthographi (þjomnadr, vamnafall for: þjofnadr, vapnafall) og anvender þ i Indlyd istedetfor ð. S. 1 og 7 indeholder Optegnelser angaaende Oppebørsler eller Ydelser af Gaarde og Personer fra Aakre, Kvindhered, Strandebarm, Voss, Oster, Herlø og maaske Fjeld, medens S. 2 indeholder Notitser om rent locale Begivenheder. De latinske Gloser ere antageligvis skrevne med en noget senere Haand end de øvrige yngre Optegnelser. Af de i Notitserne nævnte Gaarde ligge de fleste paa Voss, nemlig Germin, Lydvin, Opheim, Rykke, Klive, Grofa, Fenne, Bryn, Dale, Drusevoll (Drøgsvold); Espiol ligger i Oster, Nordvik og Ida i Herlø. Af Personerne ere følgende kjendte i Tiden omkring Aar 1300: Askel Sakasvein, Narve paa Bryn, Sigurd Skjalg, Samson, Erlend unge, Arne Dic og maaske Eirik gestr.[1] Bedst Sammenhæng synes der at blive i de juridiske Optegnelser, naar de læses i denne Orden: S. 10, 9, 6, 5, 4, 3.

Det er sandsynligt, at denne Art Notitsbøger har været tilvirket i større Mængde og er bleven indført fra Udlandet; herfor taler ogsaa den Omstændighed, at de fleste af de i Bogen anvendte Træsorter — i alle Fald paa den givne Tid — vare lidet dyrkede i Norge. Medens nemlig selve Bladene i Bogen synes at være af Bøgetræ, er formentlig det ydre Belæg paa Futteralet af Kirsebærtræ, og de smaa Træsplinter i Udsmykningen paa Bindet dels af Lind og dels af Valnøddetræ.[2]

Skriften paa Bogens Blade kan efter den Orden, hvori de ligge, formentlig læses saaledes:[3]

---

[1] Se Dipl. Norv. I No. 97, 98 og 110; II No. 71 og 78; X No. 5.

[2] Velvillig Meddelelse af Professor Blytt. Jeg skylder ogsaa Professor Dr. S. Bugge og Provst Dr. J. Fritzner Tak for flere Vink og Henvisninger.

[3] Hvor der findes Afvigelser i den nedenstaaende Text fra hvad de medfølgende Facsimiler synes at udvise, er Textaftrykket formentlig at foretrække.

S. 1. gor akra segstn merkr
ok tvtegv oder ií merk
iii tigi or kvin heraþe x vi
merkr ok tvtgv or srand
barme hof[1] siavtianda mork
ok tvtigv

S. 2. fi[n]sz (?) soñ barþe sigri[þi[2] spirv
ok aþra þa konno er arñ.
biorg heitir
omvngr[3] gvll hva
gifti dottor
þorgeis[4]
ion: i norþ
vik tok viþ
þiomnaþe
[fa[2] henna kono
þorgerþi[5]

S. 3. œyrir a boren holf[6] þriðia mork
brenð j gulli *ok* brendo sillfri. xv au
rar *firir* h(v)ert kyrlag. en j gans silfrí. atta
tígí marka *ok* .xx. aurar siðan bauð sig
urðr vpp er þeir varo tindr *ok* taldr þor
gauti aura *ok* ski(r)skotaðe þuí vndir aðra
men siðan. var dœmt fru aso iorð en
þorgauti aura

S. 4. En þerser sannaða. jor*un*dr vngí. æirikr
gestr. askel sakasuei*n*.[7] þorer þordar son. hæll
gi luðr. haldor skarða son. þorbíon a vpp
heímí. skialge garðe. ommu*n*der aspia*n*nar
son. ormr tyrín. juar brylniolfs son
sigurðr tappe ok baro aller eftir song fau
ður síns. Nu var jorð metten *ok* suaren v
ku*m* huert manaða mata boll. þar var *ok*[8]

---

[1] En Skraastreg, som staar over h, skal neppe rette hof til holf.
[2] Fra [tilskrevet over Linien.
[3] n og g sammenslyngede.
[4] Herefter et Afslutningstegn.
[5] Mellem Linierne sees Spor af en tidligere Skrift, hvori Ordet attongr oftere synes at forekomme.
[6] f utydeligt.
[7] Stregen, som betegner n, staar over u, ikke over i.
[8] Nedenfor vistnok Spor af en udslettet Linie, skreven med en anden Haand.

S. 5. forsagnar víttní varo þesser nefdr t[il]
doms. ˙erlendr vngí arne a germíní
narfe a bryn. œystei*n*. gestr. arne
dyritt. þorer a rykki. en þerser varo a
rofar. joru*n*dr a bryn. pall a lyðuini.[1] skek
gi [gi[2] a grofu. kollr a grermini. banxe.
arne. dits. oddr a fe*n*nom. bíon ganefs
son. dala besse. hafr vndir klífi. aslakr.
hollmr. skeggí. j skor[3]

S. 6. þesse var jarðar sonkn[4] a vællkíní. fyrst
ad samson sagðe þorgauti f*irir* jorðu af he*n*
de fru aso f*irir* vælkíní *ok* stemdi hono*m* tys
daen nesta eft*ir* paska viku til vitt
na *ok* til aura toku varo þesser for
sagnar vattar. Arne dyrit *ok* sigurðr gsial
gr. Siðan settí dom sigu(r)ðr. ví men af
síñe hende. ok bæisdizst [doms[5] af þorgauti ok
fek ínga*n*. siðan lett han fra*m* fara

S. 7. spiell (?) vii væstr eit almas er v
espioll g liþ gor. ia
þorðergr firir iii avra[6] þav bv
barþr ii sueiñ a orñe firir
i vamna fall jon a drvsvelli
jon skial dare v greit

S. 8. pila sopper — grakulu*s* st*arr*e
pila bruarfoter — gru*s* tr*an*æ
pila þuaræ — pauo pafullg
fflo*s* blo*m*ster — cico*n*na storker
erba gras — kamelu*s* vualdr[7]
ara sui*n*sti
kamp*us* voler
ssepe vtgarder

S. 9. skiallge garðe. hellgí. askell. halldor
skarða son. sigurdr pals son. dala

---

1 Kan ogsaa læses lyðium.
2 Fra [usikkert og mulig udslettet.
3 Nedenfor vistnok Spor af en udslettet Linie, skreven med en anden Haand.
4 Eller: soukn.
5 Fra [tilskrevet over Linien.
6 Bogstavet r er skrevet over Linien.
7 Sidste Bogstav synes ikke at kunne læses som: i

besse. æirikr gestr. þorer. ommu*n*dr
a fēnnom. œystei*n* gestr. arne díts
þorbion skarðason. joru*n*dr vngí[1]
S. 10. þesse skolu væra arofar joru*n*dr a bry*n*
pall a lydiðu (?).[2] þormodr banxe Ormr ty
ri*n* skexgi a grofu. koll*er*. hafr.
ta. oddr a fennu*m*.[3] bion ganefs son
En þesse skolu væra sannaðar vatt
tar. Aslakr hollmr sigurdr tāppe.

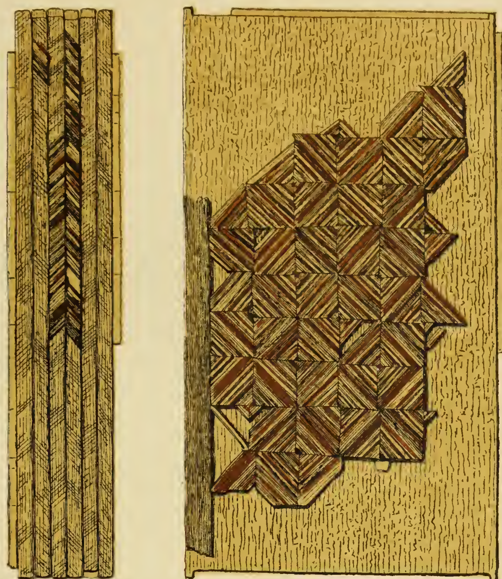
---

[1] Nedenfor er der Spor af et Par udslettede Linier, skrevne med en anden Haand.

[2] Maaske rettet til lyduu.

[3] Mellem dette og følgende Ord er med mindre Bogstaver, men med samme Haand skrevet under Linien ēn (n ikke ganske tydeligt).

Trykt 7 December 1886.

1.

2.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

Pl. II.

3.

4.

5.

6.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

Pl. III.

7

8.

9.

10.

M. Lyng's lith. Anst. Christiania.

UNIVERSITY OF ILLINOIS-URBANA
3 0112 073914860